

Калюжна Л.Б.

Використання біографічного методу для дослідження творчості Василя Симоненка

Калюжна Людмила Борисівна, аспірант

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Анотація. Стаття присвячена аналізу психосоціальної реальності В. Симоненка, мікро та макросередовища, в якому формувалась його особистість, ексকвізитних ситуацій, творчих планів та індивідуального стилю творчої діяльності.

Ключові слова: креативність, соціалізація, психологічний захист, творчість, ексквізитна ситуація.

Вступ. Протягом багатьох століть людство намагалося знайти достовірне пояснення феномену креативності. Спершу творчість трактувалася як щось містичне та надприродне, творіння талановитої людини поряд з її особистісними характеристиками вважалося втіленням або Божественного, або протилежного йому змісту. Дослідження витоків креативності є наразі актуальною проблемою сучасної психології, філософії, педагогіки, літературознавства та інших галузей мистецтвознавства. Психологи надають особливого значення вивченню особливостей формування творчої особистості, впливу соціуму на реалізацію людини в повсякденному житті і творчості, набуттю вміння спонтанно вирішувати нагальні життєві проблеми та адаптуватися до мінливості життєвих умов. Особистість, яку можна вважати продуктивно творчою, має набір певних рис, якими вона виділяється серед оточення, а саме - мрійливість, чутливість, креативність, різноманітність та широкий діапазон захоплень та інтересів, багатство внутрішнього світу, неконформізм, сміливість та безпосередність, емоційність та естетично сприймання. Творчість є з одного боку соціальною потребою, важливою особистісною цінністю, засобом самовираження у соціумі, а з іншого – це одне з найбільш складних для дослідження явищ.

Короткий огляд публікацій за темою. Як не існує єдиного підходу до трактування творчої діяльності і її витоків, так і відсутній єдиний прийнятий метод її дослідження. Представники різних психологічних шкіл зробили свій внесок у розробку інструментарію для дослідження творчих особистостей. З. Фрейд започаткував інтерпретації біографій Леонардо да Вінчі, В. Вільсона, пророка Мойсея, що дозволило детально розглянути особливості індивідуального психічного життя людини і віднайти у ньому передумови творчості [7]. Відомими є також праці Е. Еріксона [3], К.Г. Юнга [8].

На основі досліджень спочатку у галузі фольклористики та літературознавства формується біографічний метод дослідження творчої особистості (Ш. Сент-Бев, І. Тен, Г. Брандес, М. Рибников, С. Балеї, С. Павличко [6] та ін.).

В сучасній українській науці розробку основних положень біографічного методу запропонував академік В. Моляко, згідно яких необхідною передумовою для вивчення творчої особистості має бути наявність констатації вираженої обдарованості, значних творів у якійсь сфері, закріплена достовірно; виявлення значущих важливих періодів життя та їх зв'язку зі створеними продуктами; дослідження мікро- та макросередовища буття та їхнього впливу на творчість; вивчення творчих планів і стратегій як узагальнення оцінки моральних, етичних та естетичних іде-

лів, оточення, способу мислення та оцінки дійсності; виявлення творчої стратегії безвідносно до її самоусвідомлення та сприйняття суспільством; дослідження індивідуального стилю творчої діяльності – витоків, форм та особливостей вираження, реакції на складнощі та перешкоди у реалізації задуму; встановлення ролі творчості особистості, яка досліджується у суспільстві, її впливу на сучасників, оточення та нащадків [4]. В. Коновальчук вважає за необхідне доповнити цю модель положенням про виявлення ексквізитних ситуацій індивідуального розвитку особистості, що зумовлюють формування механізмів психологічних захистів та рокриття їх ролі у своєрідності творчої діяльності митця. Біографічні дослідження особистості без безпосередньої взаємодії з нею ґрунтуються на аналізі біографій, автобіографій, щоденників, листів, свідчень очевидців, а також продуктів діяльності.

Мета статті. Дослідити основні віхи життєвого і творчого шляху В. Симоненка та особливості їх репрезентації у творчій спадщині поета.

Виклад основного матеріалу. Ми використовуємо цю модель для дослідження творчої особистості – видатного українського поета, журналіста, громадського діяча Василя Симоненка. За свої неповні 29 років він написав кілька поетичних збірок, збірку новел багато журналістських статей та злочинних розслідувань. За життя вийшла лише одна збірка поезій В. Симоненка – "Тиша і грім" (1962). Посмертно були опубліковані такі збірки: "Земне тяжіння" (1964), "Поезії" (1966), "Лебеді материнства" (1981), казки "Цар Плаксії та Лоскотон" (1963), "Подорож у країну Навпаки" (1964), збірка новел "Вино з троянд" (1965). У 1995 році Василеві Симоненку посмертно присуджено Державну премію імені Т.Г. Шевченка. Щорічно в Черкасах вручається літературна премія ім. В. Симоненка, яка з 2012 року є Всеукраїнською за досягнення в галузі літератури – першу друковану збірку та кращий художній твір. Твори Василя Симоненка включені до шкільної та вузівських програм. Важливим етапом у житті кожної людини для подальшого становлення і розвитку є період дитинства. Народився Василь Симоненко 8 січня 1935 року, коли ще свіжою була пам'ять українців про голодомор 1932-33 років. Це був час сталінської диктатури, повного контролю держави над людьми, безправності майже кріпацького становища селянства, жорстокого терору, страху, доносів, тотальної недовіри, нищення осередків національної української культури, розстрілу та заслання кращих її представників. На долю Симоненка припали роки другої світової війни. Шестирічним хлопчиком він на власні очі бачив страхіття війни і окупації. У 1942 році він починає своє навчання в місцевій школі, з 1946 р. долає по кілька кілометрів щодня,

щоб продовжити навчання в Єнківцях, а потім з 1947 по 1952 навчається в Тарандинцях і закінчує школу із золотою медаллю. За спогадами вчителів, Симоненко вирізнявся особливою жагою до знань та дуже бідним одягом. Також вчителі згадують, що стільки книжок, як читав найкращий учень, не читали навіть педагоги. В цей час він починає писати перші свої вірші. Далі сільський хлопець вступає до столичного вишу на факультет журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка. Він бере активну участь у діяльності літературної студії ім. Василя Чумака (СІЧ). У 1953 помирає Сталін і починається так звана "хрущовська відлига", зупиняється терор, зменшується кріпосницький гніт у селах, з'являються перші "хрущоби" - цілі мікрорайони з убогими, але окремими помешканнями. Послабшала цензура, з'явилися книги прогресивних західних письменників та фільми у прокаті. В цей час друкуються твори заборонених раніше українських митців - М. Зерова, П. Куліша, В. Самійленка, З. Тулуб. Деяке вільнодумство стало припустимим у виступах та публікаціях. У суспільстві панує потреба до спілкування, самовдосконалення, дружби, люди збираються разом і дискутують на політичні, мистецькі, культурні та філософські теми. У цей час виникає рух шістдесятників, до якого разом з В. Симоненком належали кращі представники творчих професій на Україні - І. Світличний, І. Дзюба, Л. Костенко, М. Вінграновський, І. Драч, В. Стус, В. Чорновіл, І. Жиленко, А. Горська, І. Миколайчук і ще багато непересічних особистостей, вплив яких на суспільне та культурне життя України ми відчуваємо і сьогодні. З 1957 р. Симоненко працює за обраним фахом - журналістом у черкаських газетах "Черкаська правда", "Молодь Черкащини", власкором "Робітничої газети", займався "проклятою газетярською подегниною", таку роботу примітивну соціалістичну тріскотню він зневажав - у листі до М. Негоди 19 вересня 1962 р. писав "газета - це смерть, а мені не дуже хочеться побувати на своїх похоронах".

За участю Симоненка та інших представників творчої інтелігенції з Клубу творчої молоді (першої від 20-х років громадського об'єднання) велась просвітницька робота, на основі незаперечних речових доказів для людства були відкриті таємні братські могили жертв сталінізму у хащах Биківнянського лісу, на Лук'янівському і Васильківському кладовищах, був написаний і відправлений до Київської міськради Меморандум із вимогою оприлюднити ці місця печалі й перетворити їх у національні Меморіали. Цей вчинок Василя Симоненка на сьогоднішній день вважається громадянським подвигом і водночас він став для поета власноручним смертним вироком оскільки він опинився під наглядом радянських спецслужб "в сфері особливого зацікавлення відповідних державних органів", його вважають запеклим націоналістом - ворогом радянського режиму.

1962 р. Василь Симоненко став членом спілки письменників України. Він планував вступати до аспірантури Інституту літератури АН УРСР, вийшла єдина його прижиттєва збірка "Тиша і грім" Влітку того ж року на залізничному вокзалі в Черкасах між буфетницею ресторану і Симоненком випадково спалахнула суперечка: за кілька хвилин до обідньої перерви

вона відмовилася продати коробку цигарок. Симоненко, звичайно, обурився, на шум прийшли двоє чергових міліціонерів і зажадали в Симоненка документи. Він пред'явив редакційне посвідчення, поета жорстко побили працівники міліції залізничної станції ім. Т. Шевченка (м. Сміла), за відчуттями самого Симоненка "у нього ніби щось там відірвалось усередині". У зв'язку з тим, що влада всіляко боролася з Василем Симоненком, це побиття не було випадковим.

З весни 1963 хвороба постійно загострювалася - нестерпно боліли попереки і нирки. Мати поета розповіла знайомим випадково підслухану розмову медсестер в лікарні про те, що її синові давали такі препарати, від яких він давно мав би померти, а він все тягнув, такий був живучий. Нестримну тягу до життя і поетичної творчості спинила смерть 13-го грудня 1963 р. поет помер у черкаській лікарні (за офіційною версією, від раку), похований у Черкасах.

Життя поета було сповнене подій, які можна вважати ексквізитними ситуаціями, які вплинули на подальше життя, становлення його особистості, формування світогляду і детермінували своєрідність творчості поета. Драматичні ситуації, що супроводжуються емоційною напругою та сильними переживаннями, які виступають у якості психотравмуючих, Ф.В. Бассін ідентифікував як ексквізитні (від англійського "exquisite"-виключний, гострий, сильний), це ситуації стресу, фрустрації або конфлікту.

Такі ситуації актуалізують психологічні захисти, які є не звичними, а особливими способами вирішення ситуації, засобами зняття психічної напруги та забезпечення емоційного комфорту. Захисні механізми виникають під впливом соціальних чинників та впливають на життя людини за схемою, яку запропонував Е. Еріксон визначивши, що процес адаптації до чогось нового включає в себе наступні стадії: тривога - захист - конфлікт або гармонійний розвиток.

Народився Василь Симоненко на Полтавщині в селянській родині і виховувався матір'ю та дідом. Першою і найбільш травмуючою ситуацією в житті майбутнього поета була відсутність батька. Про це Симоненко напише у автобіографії: "Батько мій - Симоненко Андрій Леонтович - залишив сім'ю, коли мені не було ще й року. Відтоді шляхи наші не сходилися. Виховала, виростила і вивчила мене мати - Щербань Ганна Федорівна. "Ця драма була відображена і у вірші: "В мене була лиш мати, /Та був іще сивий дід,- /Нікому не мовив "тату"/І вірив, що так і слід./Був певен, що батько лишній,..". Коли Симоненко вже став відомим поетом, саме тоді до нього в Черкаси приїхав батько. Василь привітав його, щиро пригостив, запросив переночувати, а вранці сказав: "А тепер, батьку, будьте здорові. Ви пізно прийшли до мене. Я в дитинстві вас виглядав щодня..." Дитяча образа не була відреагована, і вже дорослий чоловік припиняє стосунки з батьком, ідентифікуючи свою поведінку з батьковим патерном і, намагаючись завдати йому такого ж страждання, через яке він пройшов сам у ранньому дитинстві і раціоналізуючи свій вчинок, тим, що батько з'явився занадто пізно. Власного сина В. Симоненко, на протигагу своєму батькові, обожнював, любив з ним гратися, багато читав і писав для нього казки,

смерть розлучила його з сином, коли той був ще малим.

Психотравмуюча ситуація зростання безбачченком описана Симоненком у віршованій новелі "Кривда", у перших рядках якої сказано "У Івася немає тата./Не питаєте тільки чому/ Лиш від матері ласку знати /Довелося хлопчині цьому." Поет ідентифікує себе з ліричним героєм, адже їх імена відрізняються між собою лише однією літерою(Івась - Вася). Автор вкладає власні мрії у думки хлопця "Хоче він, щоб узав за руку/ І повів його тато в кіно. Ну, нехай би смикнув за вухо, Хай нагримав би раз чи два, -/ Все одно він би тата слухав / І ловив би його слова..." У злий жарт сусіда про те, що його вдома чекає батько, дитина повірила, а потім по-дитячому помстилася за образу "Вибив шибку одну з рогатки / і додому спати помчав..." Ідентифікація себе з ліричним героєм дає можливість через багато років змоделювати ситуацію так, щоб ліричний герой міг відчувати себе сильним і спроможним захистити раниму дитячу душу від несправедливої кривди, знизити рівень агресії та образи.

Коли поетові було 6 років, почалася війна. Про своє сприймання тих подій і неможливість забути він напише у віршах, а також у новелі "Весілля Опанаса Крокви", яка мала за основу реальні події. За твердженнями спеціалістів, які працюють з людьми у стані посттравматичного стресу(жертви природних чи техногенних катастроф, учасники бойових дій, люди після клінічної смерті) стверджують, що у них виникає неконтрольована потреба розповісти про свої переживання, виговориться. Судячи з цього Дружинін робить висновок, що травма втрати близьких людей і дитинстві є стимулом для письменника розкривати драматизм людського існування через призму особистісної драми, що є енергетичним підживленням для цього С. Довлатов писав про те, що поет наділений не літературним талантом, а талантом поганого життя, і чим гіршим є життя, тим кращими є вірші. Д. Саймонтон вважав найбільш сприятливим для розвитку творчих здібностей середовище, яке є соціально та політично не стабільним [2].

Нажливішою людиною у житті Симоненка була його мати, з якою він мав теплі, довірливі стосунки. Він її обожнював і вважав, що мати була нещасною: "Повернуся, рідна, скоро / До села, / Де життя в біді і горі / Провела." Якоюсь мірою Симоненко винить себе, в тому, що особисте життя матері не склалося, тому в багатьох віршах він пише про ошукану, нещасну, одну матір. Поет глибоко переймався долею матері, їй присвячено цілий ряд творів, і у передсмертному листі він просив колег-літераторів потурбуватися про її долю, відчуваючи особливу синівську відповідальність. Стосунки з матір'ю, турбота матері про єдиного сина, підтримка були основою для формування креативності і творчого підходу до життя. Креативність починається з відкриття світу і продовжується з його перетворенням [1]. Творчі нахили юного Василя Симоненка проявилися ще в ранньому віці при вивченні грамоти. Мати поета згадувала, що першою літерою, яку запам'ятав трирічний хлопчик, була літера "О", а потім "С" у нього уявлялась як недописана "О", "Б" – це "О" з хвостиком, а "Д" – з ногами. Завдяки фантазії він проявив власний творчий потен-

ціал та швидко вивчив азбуку. Ще до школи він мав хист до складання віршів, мріючи стати льотчиком, він склав перший вірш про літак [5, 430-432].

На думку В. Дружиніна актуалізація креативності відбувається лише за умов відсутності регламентованої поведінки та соціального підкріплення творчої поведінки, тобто коли середовище існування сприяє цьому [2]. Батьківські установки, які інтеріорізуються дитиною, можуть стати життєвим сценарієм для неї. Найріднішою і найважливішою людиною у житті Симоненка, яка заміщувала дитині батька, був дід. У нього він учився любові, поваги до людей, дід розповідав історію рідної землі, називаючи дитину "безсмертячком своїм кирпатим", вживав до дитини лише гарні слова. Дід був для онука моральним авторитетом, прикладом для наслідування та мірилом людських чеснот. Таке ставлення Симоненко переносив на всіх літніх чоловіків, про що написав у "Думі про діда": "Я нікого так не люблю, як дідів. Це жива мудрість, неписана історія нашого народу". Не випадково є назва твору, адже думи склалися про героїв, яким був для нього "звичайний полтавський мужик", з яким він гордо себе ототожнював.

Страшним випробуванням для Василя була дідова смерть. І. Цюхля – однокласник Симоненка згадує, що Василь захворів, "а особливо довгою була хвороба у дев'ятому класі, восени, – то певне, особливо сумував за дідусем Федором, який невдовзі до того пішов з життя... [5, с.440]" Для того щоб справитись з таким ексцезивом психіки використовує механізм психологічного захисту як "втеча у хворобу", адже до того він ходив до школи в 30-градусний мороз за 6 кілометрів і не хворів. Про свої переживання він напише у вірші датованому 1959 роком: "От і все, / Поховали старезного діда,.. / Біль у душу мені закрадається вужем, відчай душу мені розпанахує, рве./ Я готовий повірити в царство небесне, бо не хочу, щоб в землю ішли без сліда / безіменні, / святі, / незрівнянно чудесні, / горді діти землі, / вірні діти труда. "

Особливе значення в житті кожної людини має почуття кохання. Симоненко присвячував своїм симпатіям вірші, майже кожен вірш був присвячений певній людині. Але найглибшими і найбільш драматичними та суперечливими ("Ненаглядна. Злюща, чудова, / Я без тебе не можу жити!..") були почуття до дружини Людмили. У період загострення конфлікту у сім'ї поет пише "Тишу і грім" [5]. Симоненко підсвідомо відчуває, що в неї буде інший чоловік, і робить описку в своєму листі до дружини "вийшла в світ книжка твого першого чоловіка" (тобто перша книжка твого чоловіка), він болісно переживає негаразди особистого життя, виливаючи емоції на папір. І це пояснює популярність інтимної лірики Василя Симоненка, кожен, хто читає її, співпереживає ліричному героєві, відреаговуючи власний емоційний стан, який не завжди є позитивним.

Дружина залишає поета на певний період, син в цей час залишається з ним і бабусею, в листі до Щербаня Симоненко повідомляє про намір взяти розлучення. Інколи поет шукає полегшення в алкоголі, багато пише, намагається втекти від нестерпної реальності в світ творчості, в цей час були написані більшість його прозових творів. Деструктивна енергія,

яка продукується цією ситуацією, спрямовується в творчість, тобто діє психологічний захисний механізм сублімації – перетворення небажаних, травмуючих переживань в суспільно-корисну та конструктивну діяльність.

Значний вплив на емоційний стан Симоненка мали знахідки прихованих масових захоронень - жертв сталінського режиму на Лук'янівському та Васильківському цвинтарях та у Биківнянському лісі, коли вони з Л. Танюком побачили хлопчаків, які грали у футбол людським черепом [5, с. 443-447]. В цей час він пише вірші з промовистими назвами: "На цвинтарі розстріляних ілюзій", "Де зараз ви, кати мого народу?", "Невже?", "Земле рідна! Мозок мій світліє...", "Курдському братові", що свідчить про чітку позицію, якої він не зречеться ніколи, навіть під загрозою фізичної розправи.

Василь Симоненко в реальному житті та творчості часто вдавався до іронії. Використання цього механізму психологічного захисту дає людині можливість рефлексії, погляду на психотравмуючу ситуацію зі сторони. Психіка вдається до використання іронії, коли необхідно грубу агресію подати у соціально-прийнятній формі, замаскувати, "змінити енергетичний заряд висловлювання з мінуса на плюс". Періодом формування іронії вчені вважають підлітковий вік, це відбувається за підтримки дорослого оточення,

яке може вважати іронію за ознаку великого критичного розуму. У 1954 році Симоненко пише "Автобіографію поета", у якій іронічно трактує свою творчу діяльність та її наслідки: "Замість вінків лаврових для забави/ Мені череп'я кидали до ніг. Я слави не бажаю вже, їй богу./ Мені потрібний тільки гонорар." В жодних спогадах про поета при цьому не можливо знайти навіть якогось натяку на меркантильність, він глибоко переживає замовчування своєї творчої діяльності, неможливість друку творів.

Симоненко не вважав себе геніальним поетом, хоча стверджував, що бувають і гірші, писав, що якби природа наділила його кращим слухом і зором, то поетом він був би кращим. Симоненко "бачив і слухав" душею, і все пропущене через власний емоційний світ переносив в образах на папір. Понад усі чесноти цінував людську гідність: "Втрата мужності – це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям." [5, с. 388].

Висновки. В результаті аналізу життєвих подій та творчості В. Симоненка, ми можемо зробити висновки про імперативний вплив пережитих життєвих ситуацій на формування механізмів творчої діяльності, своєрідність творчого самовираження поета. Без дослідження умов формування творчої особистості розуміння феномену творчої діяльності є неповним.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Винникот Д.В. Маленькие дети и их матери. - М.: Класс, 2007.
Vynnykot D.V. Malen'kye dety u ykh matery [Small children and their mothers]. - M.: Klass, 2007.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей - СПб.: "Питер", 1999. - 368 с.
Druzhynyn V.N. Psykholohyya obshchyykh sposobnostey [Psychology of general abilities.] - SPb.: "Pyter", 1999. - 368 s.
3. Эриксон Э. Молодой Лютер. Психоаналитическое историческое исследование. – М.: Меднум, 1996. – 506 с.
Erykson E. Molodoy Lyuter. Psykhoanalytycheskoe ystorycheskoe yssledovanye. [Young luter. Psychoanalytical and historical investigation.] – M.: Medyum, 1996. – 506 s.
4. Моляко В.О. Творчість і особистість // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – С. 259-269.
Molyako V.O. Tvorchist' i osobystist' [Creativity and personality] // Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist': teoriya, metodyka, rezul'taty doslidzhen' / Za red. V.O. Molyako, O.L. Muzyky. – Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 2006. – S. 259-269.
5. Симоненко В. Зажинок. – Черкаси: Брама-Україна, 2011. – 536 с.
Symonenko V. Zazhynok. – Cherkasy: Brama-Ukrayina, 2011. – 536 s.
6. Павличко С. Ще один сюжет. Психопатичний / психоаналітичний дискурс як компонент української модерності / В кн. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – С. 235 - 278.
Pavlychko S. Shche odyn syuzhet. [One more plot] Psykhopatychnyy / psykhoanalytychnyy dyskurs yak komponent ukrayinskoyi modernosti / V kn. Pavlychko S. Dyskurs modernizmu v ukrayinskii literaturi. – K.: Lybid', 1999. – S. 235 - 278.
7. Фрейд З. Воспоминания Леонардо да Винчи о раннем детстве. – СПб.: Азбука, 2007. – 223 с.
Freyd Z. Vospomynanyya Leonardo da Vynchy o rannem detstve. [The memories of Leonardo da Vinci about his early childhood.] – SPb.: Azbuka, 2007. – 223s.
8. Юнг К.Г. Проблема типов в биографии / В кн. Юнг К.Г. Психологические типы. – СПб.: Азбука, 2001. – С. 451 - 462.
Yunh K. H. Problema tyrov v byohrafiye / V kn. Yunh K.H. Psykholohycheskye tyry. [The psychological types] – SPb.: Azbuka, 2001. – S. 451 - 462.

Kaliuzhna L.B. The usage of biographical method in studying of Vasyl Symonenko's creative activity

Abstract. The article is devoted to the analysis of psychosocial reality of V. Symonenko, micro-and macroenvironment in which his personality was formed, exquisite situations, creative plans and individual style of creative activity.

Keywords: *creativity, socialization, psychological defense, creative work, exquisite situation.*

Калюжна Л.Б. Использование биографического метода для изучения творчества В. Симоненко

Анотация. Статья посвящена анализу психосоциальной реальности В. Симоненко, микро и макросреды, в котором формировалась его личность, эксклюзивных ситуаций, творческих планов и индивидуального стиля творческой деятельности.

Ключевые слова: *креативность, социализация, психологическая защита, творчество, эксклюзивная ситуация.*